

A romániai magyar könyvkiadás első két évtizede

A romániai magyar könyvkiadás történetét két nagy jelentőségű történelmi dátum osztja időben szinte egyforma két szakaszra: 1918 és 1944. Az első negyedszázadban egy nemzetiségi elnyomásban élő kisebbség törekszik kifejleszteni a maga anyanyelvű kultúrájához nélkülözhetetlen anyanyelvű könyvkiadását a kapitalista termelési viszonyok keretei között, a másodikban, amely a felszabadulás teremtette történelmi lehetőséget társadalmi fordulattá alakítva tulajdonképpen 1948-ban kezdődik, a román néppel és a többi nemzeti kisebbséggel együtt egy új, szocialista társadalmi átalakulás részeseként építi ki a szocialista állam anyagi és erkölcsi támogatásával az új, szocialista kultúra részét képező nemzetiségi könyvkiadást.

1918-ban, amikor a romániai magyar irodalom megszületett, az erdélyi könyvkiadás már több mint három évszázados gazdag hagyományokra tekinthetett vissza. Azonban épp a XIX. század második felétől kezdve, különösen ha számításba vesszük a könyvnyomtatás gépesítésével s a vállalkozás kapitalista átalakításával együtt járó rohamos fejlődést, visszamaradás volt észlelhető: a kapitalista összpontosítás és konkurencia a korabeli Erdélyben akárcsak az irodalomban, a művelődésben és a tudományban, a könyvkiadásban is éreztette hatását. S a provincializmus még nyomasztóbb súllyal nehezedett a könyvkiadásra, hisz maguknak az Erdélyben élő íróknak a művei is csak a budapesti könyvkiadás útján remélhettek kitörni ebből a beszorítottaságból. A könyvkiadás anyagi-műszaki bázisa meglelt volna, hisz még 1926-ban is 147 „magyar jellegű” — azaz magyar tökérdelkeltsgű — könyvnyomdát tartott számon a statisztika¹, mégis 1913-ban Erdély és a Bánság egész magyar nyelvű könyvtermelése mindössze 77 művet tett ki.²

1918 után ez a helyzet alapvetően megváltozik. Az irodalomnak, és vele együtt a könyvkiadásnak is, a maga lábára kell állania, magának kell jórészt kielégítenie a romániai magyar olvasó sokrétű igényeit, s egymagában kell megfelelnie a kialakuló romániai magyar kultúra elvárásainak.

A felszabadulásig terjedő első negyedszázad történetét a könyvkiadásban is lényegében az irodalom történetéhez közel eső korszakhatárok tagolják. Könyvkiadásunk kitűnő bibliográfusának, Monoki Istvánnak a korszakolását³ csak az elnevezésekben módosítva, beszélnünk kell tehát az útkeresés (1919—20), a pezsdülés (1921—24), az állandó intézmények megszilárdulásának időszakáról (1924—32), majd a válság (1932—34), az átmeneti állandósulás (1934—39) s a háború (1940—44) éveiről. A könyvkiadás évenkénti bibliográfiai adatai mozgásukban igazolják ezt a korszakolást:

1919	73	1925	439	1931	279	1937	315
1920	113	1926	409	1932	278	1938	296
1921	191	1927	378	1933	258	1939	338
1922	285	1928	305	1934	275	1940	205
1923	444	1929	355	1935	259	é.n.	334
1924	473	1930	336	1936	310	összesen	6 968

Ez a mennyiségét tekintve korántsem jelentéktelen könyvkiadás — különösen az útkeresés éveiben — területileg meglehetősen szétszórtan jelentkezett, s csak fokozatosan alakultak ki azok a gócpontok, azok a jelentősebb nyomdákhoz kapcsolódott könyvkiadói vállalkozások, amelyek a romániai magyar könyvkiadás arculatát az első két évtizedben meghatározták. Az évi bibliográfiákból, valamint Monoki István összegezéséből (annak táblázataiból) kitűnik, hogy a romániai magyar könyvkiadásban végig vezető helyet elfoglaló Kolozsvár mellett (86 nyomdájában összesen 3487 művet jelentetett meg, a teljes könyvtermés 50%-át) nem elhanyagolható szerepet játszott Nagyvárad (31 nyomdájában 582 művel), Temesvár (64 nyomdában 426 művel), Arad (39 nyomdában 354 művel), Marosvásárhely (32 nyomdában 221 művel), Szatmár (23 nyomdában 208 művel). Lényegesen kisebb számú kiadvánnyal, de szinte megszakítás nélkül jelen van a két világháború közötti romániai magyar könyvkiadásban: Székelyudvarhely (152 művel), Lugos (134 művel),

Torda (125 művel), Bukarest (116 művel; ez utóbbi jelentős része a harmincas évek második felére esik, mintegy jelezve azt a növekvő szerepet, amelyet a romániai magyarság életében az ország fővárosa betöltött). De érdemes idézni néhány százon aluli adatot is: Dicsőszentmárton 83 (főleg 1922—25 között), Déva 75, Sepsiszentgyörgy 53, Nagybánya 47, Zilah 45, Nagyszeben 44, Csíkszereda 37, Kézdivásárhely, Nagyenyed és Nagykároly 36, Gyulafehérvár 34, Dés 25, Hátszeg 22, Gyergyószentmiklós 21.

Természetesen ezeknek a számoknak az elbírálásánál azt is tekintetbe kell vennünk, hogy főleg a kisebb könyvtermelő városok helyi kiadványai többnyire helyi jellegűek voltak: helyi szerzők műveit, alkalmi könyveket juttattak napvilágra. De a legnagyobb „könyvkiadó” városok valóban művelődési gócpontok is voltak. Jelzi ezt a felsorolt városokban a két világháború között megjelent sajtótermékek száma is: Kolozsvár 475, Temesvár 214, Marosvásárhely 93, Szatmár 84, Bukarest 76, Brassó 68, Nagykároly 21, Székelyudvarhely 20, Lugos 17, Kézdivásárhely, Déva 15, Nagyvárad, Dés 14, Nagybánya, Nagyszeben, Torda 13, Csíkszereda 10.

A romániai magyar könyvkiadás e területi tagolódásáról alkotott képünk még teljesebb lesz, ha — egy teljesebb s részletező felmérésnek elébe vágva — megpróbáljuk ezt a területi tagolódást a könyvkiadás belső, tematikai-műfaji tagolódásának képére rávetíteni. Monoki István számításai szerint⁴ az 1919—1940 közötti időszak romániai magyar könyvtermése a következőképpen oszlik meg:

szépirodalom		1938 (28%)
ebből próza	1303 (67%)	
vers	430 (22%)	
színdarab	205 (11%)	
tudományos, szak- és ismeretterjesztő irodalom		2433 (35%)
vallásos irodalom		1163 (16%)
tankönyv		437 (7%)
különfélék (zeneművek, törvények, katalógusok)		511 (8%)
időszaki nyomtatvány		486 (6%)

A teljes időszak műfaji-tematikai megoszlását térszűke miatt nem vetíthetjük e térképre, de három jellemzőnek vett évet (1931, 1935, 1939) kiválasztva — s a legfontosabb kategóriákat (szépirodalom, tudományos-népszerűsítő, tankönyv) nyomon követve a következő képet kapjuk: a szépirodalmi műveknek 60%-a Kolozsváron jelent meg, a többi 40% Nagyvárad, Szatmár, Arad, Lugos, Temesvár, Brassó — s néhány, 1-2 művet felmutató város (Torda, Székelyudvarhely, Marosvásárhely, Kézdivásárhely, Lugos, Hátszeg, Csíkszereda, Szamosújvár stb.) között oszlik meg. Még nagyobb a koncentráció a tudományos-népszerűsítő irodalom területén, illetve a tankönyvkiadásban. Csak az utóbbi adatait iktatjuk ide, hozzávéve összehasonlításképpen az 1919—24 közötti időszakot is. Az 1919—1924 között megjelent 244 tankönyvből 127 készült Kolozsváron (ebből 80, tehát az egész tankönyvtermelés 30%-a a Minervánál); 1931-ben már csupán 25 tankönyv (mind kolozsvári kiadásban, de csak 3 a Minervánál); 1935-ben 11 tankönyv (ebből Kolozsváron 10, Déván 1 mű), 1939-ben pedig 34 tankönyv (mind Kolozsváron, ebből 11 a Minervánál). A bibliográfiák adatai tehát nem mindenben támasztják alá a Minerva hegemoniájáról a cég támogatói és konkurrencsei által egyformán hangoztatott állítást, bár a kolozsvári nyomdavállalatnak — amely a magyar polgári érdekeltségű pénzintézetek és társadalmi szervek hathatós támogatását élvezte — kétségtelenül jelentős szerep jutott az akkori romániai magyar könyvkiadásban.

A két világháború között úgyszólván ismeretlenek az akár polgári értelemben vett könyvkiadóvállalatok. A nyomdaipar — néhány kivételtől eltekintve — első sorban a jövedelmezőbb lapkiadás felé tájékozódott, s gyakoribb volt az az eset, amikor egyik-másik lapkiadó vállalkozott könyvkiadásra is. (Pl. a *Brassói Lapok* ajándékregénytára, a nagyváradai Sonnenfeld nyomda lap- és könyvkiadási vállalkozásai, a *Pásztortűz Könyvtára* stb.) Az ilyen nyomdavállalati könyvkiadásban a vállalkozás anyagi vonatkozása volt a döntő, s a könyvek gyakran a lapban folytatásokban közölt regények szedésének felhasználásával a szerző költségein készültek. Ilyen körülmények között meglehetősen nehéz valamelyes könyvkiadási koncepciót kitapogatni.

Ennek az egész két háború közötti korszaknak az ismeretében, a romániai magyar könyvkiadásnak a kezdeti évek sokfelé ágazó és szóródó — s természetesen a szétforgácsolódás miatt rövid életű — kezdeményezései után még jelentősebbnek tűnik az Erdélyi Szépművés Céh terjedelmében ugyan nem nagy, de két évtizedet folyamatosan átfogó vállalkozása. A Céh 1924-ben alakult, hat író — mint alapító betéti részvényes — kezdeményezéséből (Kádár Imre, Kós Károly, Ligeti Ernő,

Nyirő József, Paál Árpád, Zágoni István). Célkitűzésük — amint Ligeti Ernő később megfogalmazta —: „Hadat üzeni a pesti aszfalt-irodalomnak, az erdélyi vas-kalaposoknak, az irodalom vámszedőinek...” [ti. a könyvkereskedőknek].⁵ Az irodalomban és a könyvkiadásban eluralkodott üzleti szellemet kívánták tehát kiküszöbölni; erre szolgált az anyagi alapot biztosító előfizetéses rendszer, a drága amatőrpéldányok és az olcsóbb fűzött sorozat készítése. „Az akkori Erdélyben — írta ugyancsak később Ligeti Ernő — száz ember könnyebben ki tudott fizetni száz lejt egy könyvért, mint ezer ember húsz lejt.”⁶ 1926-ban, a marosvécsi Helikon munkaközösség első összejövetelén kimondták, hogy a Céh a munkaközösség tulajdonát képező „betéti társasággá” alakul, annak „intézménye s egyszersmind olyan végrehajtó irodája, amely igyekszik megvalósítani a helikoni megbízáslelkében felmerült terveket és elhatározásokat”.⁷ Valójában azonban inkább a Céh és a Helikon közötti eszmei kapcsolatról lehet beszélni: a Helikon néha túlságosan is általános, polgári humanista irodalom- és világszemléletének érvényesítéséről a kéziratok elbírálásában.

Az Erdélyi Szépmíves Céh 1925—1944 között 131 művet jelentetett meg, köztük romániai magyar irodalmunk igen sok maradandó alkotását: Áprily Lajos, Bartalis János, Dsida Jenő, Kiss Jenő, Olosz Lajos, Reményik Sándor, Szemlér Ferenc, Szentimrei Jenő, Tompa László versköteteit, Asztalos István, Bánffy Miklós, Berde Mária, Hunyady Sándor, Kós Károly, Kemény János, Kuncz Aladár, Ligeti Ernő, Makkai Sándor, Molter Károly, Nyirő József, Sipos Domokos, Szántó György, Tamási Áron, Tabéry Géza, Wass Albert elbeszéléseit, regényeit, Makkai Sándor, Tavasz Sándor tanulmányköteteit, Szerb Antalnak a Helikon pályázatára írott díjnyertes *Magyar irodalomtörténetét*.

A Céh lektorátusában és az általa kiadott *Erdélyi Helikon* szerkesztésében azonban, főképp a 30-as évektől kezdve, a határozottabb társadalomkritikai hangvétellel szemben fenntartások is érvényre jutottak. Eppen ezért ezt a vállalkozást nemcsak a megjelentetett művek, hanem a visszautasítottak is minősítik. Ezek sorában ugyanis olyan művek vannak, mint Tamási Áron *Cimeresek*, Kacsó Sándor *Vakvágányon*, Berde Mária *Szentségvivők*, Balázs Ferenc *Rög alatt*, Szántó György *Az ötszínű ember* című regényei. Kétségtelen irodalomtörténeti jelentősége van tehát végiggondolt szerkesztéspolitikája, tehetségeket felfedező és támogató kiadói merészsége révén, egy igényes erdélyi magyar olvasótábor megszervezése s a romániai magyar irodalomnak a határon túli megismertetése terén, de ugyanolyan alapos okkal idézhetjük a *Korunk*-szerkesztő Gaál Gábor, a Helikonnal összekülönbözött Tabéry Géza kívülről vagy Szemlér Ferenc, Ligeti Ernő belülről megfogalmazott bírálatait is.⁸

E bírálatokból nem egy esetben új — bár lényegesen rövidebb életű — kiadói kezdeményezések is születtek. Így jött létre 1933-ban a Berde Mária, Olosz Lajos, Tabéry Géza és Szombati Szabó István által megalakított *Erdélyi Magyar Írói Rend*, amely 1934—36 között összesen öt kötetet jelentetett meg (Berde Mária két, Tabéry és Károly Sándor egy-egy regényét, Szombati Szabó posztumusz verskötetét). Ennek a Céhvel és a Helikonnal szembeni lázadásnak azonban inkább irodalmi visszhangja, mint könyvkiadási nyoma maradt: az alapítóknak nem sikerült elérniük kiadói vállalkozásuk állandósítását. A budapesti Nyugat-kiadóval kötött egyezség csak rövid életű lett, s az EMIR jelzésével megjelent kötetek lényegében a szerzők saját kiadásában — Nagyváradon, Aradon, sőt Szegeden, Budapesten — jelentek meg. „Nem jóakarattunkon, hanem anyagi feltételeink hiányosságain s egyéb rajtunk kívül eső okokon múlt — írta Tabéry negyedszázad múlva —, hogy az Erdélyi Magyar Írói Rend négy jelenkori kérdéseket tárgyaló regényénél, egy posztumusz versköteténél, a tíz erdélyi városban valami húsz kultúrelőadásnál mennyiségeleg többet nem adhatott híveinek.”⁹

A szervezett könyvkiadás anyagi érdekeltségekhez való kötöttsége miatt szükségyszerűen háttérbe szoruló „valóság”-irodalom felkarolása teszi jelentőssé a második, Szépmíves Céhen kívüli — szintén rövid életű — kiadói próbálkozást, az *Erdélyi Enciklopédiát*, amely 1939—40-ben fogta össze a Céhől épp világnézeti okokból kívülmaradt vagy eltávolodott írókat, műveket. Itt jelent meg Balogh Edgár egy publicisztikai kötete, Szemlér Ferenc *Más csillagon* című regénye, Nagy István munkásszociográfiája, a *Külváros*, valamint Kovács György egy regénye is.¹⁰ Még határozottabb világnézeti állásfoglalás tükröződött a *Munkás Athenaeum* címmel is programot adó füzetében (kiadványai közé tartozott Nagy István *Vékony az ajtó* című novellásfüzete), valamint a Gaál Gábor szerkesztette *Korunk Könyveiben*, amelynek összesen három füzete — a lapban megjelent írások szedését és a szerzők anyagi hozzájárulását felhasználva — inkább demonstráció volt a folyóirat képviselte marxista tudományosság mellett. Sajnos ezek a munkásmozgalommal is kapcsolatot tartó könyvkiadói vállalkozások végül is felmorzsolódtak az anyagi

alapok előteremtéséért és a rendőri beavatkozás kikerüléséért vívott küzdelemben, s nem tudtak a munkásművelődés — más fórumok érdeklődési köréből érthetően kimaradni — feladatának betöltésében tartós eredményeket felmutatni. A fasizmus nyílt előretörésével s különösen a háború kitörésével teremtődött új helyzet végleg eltörölte őket a könyvkiadás mezejéről.

A két világháború közötti korszak irodalmi könyvkiadásának összképében — az egyelőre áttekinthetetlen magánkönyvkiadást nem számítva — már említést tettünk az újságok könyvkiadói vállalkozásairól. A *Páztortűz Könyvtárának* 1924—1930 között megjelent 18 kötete, a 23 kötetet megért *Brassói Lapok Ajándékgregénytára*, a *Temesvári Hírlap Könyvei* (9 kötet) — s ide számíthatjuk a *Minerva Népkönyvtárának* füzeteit is — nyilván elsősorban az illető újság terjesztésének, népszerűsítésének érdekeit szolgálták, s nagyon sokszor tettek engedményt a csekély fajsúlyú ponyvának (a nagyváradi Sonnenfeld nyomda pl. a húszas években egész sorozatot adott ki Courts Mahler regényeiből, a bukaresti Hertz-könyvkiadó pedig Sherlock Holmes detektív-füzeteit ontotta éveken át). A bibliográfiákban összegyűjtött anyag kritikai értékelése és a korabeli romániai magyar olvasó szempontjából játszott szerepe ennek az újság-könyvkiadásnak egyelőre még feltáratlan s a sok érdektelen, sőt ártalmas mű mellett bizonyára elfelejtett értékeket is rejt.

Kevésbé sokszínű és kevésbé gazdag kezdeményezésekben a két világháború közötti időszak — számbelileg egyáltalán nem lebecsülendő — romániai magyar tudományos-ismeretterjesztő könyvkiadása. A tudományos és ismeretterjesztő művek magas száma azonban óvatosabb elbírálásra int, ha tekintetbe vesszük, hogy az e kategóriába sorolt művek jelentős része tulajdonképpen nem önálló mű, hanem szakfolyóiratokból, kiadványokból (tanulmánykötetek, iskolai értesítők stb.) készült különnyomat vagy a különböző közhasznú sorozatok számára készült népszerűsítő füzet.

Néhány kiragadott évre vonatkozó adatok meggyőzhetnek erről; öt esztendő szaktudományos és népszerűsítő irodalom kategóriába sorolt műveit csoportosítottuk itt terjedelmi kritériumok szerint, bár a terjedelem nem mindenben irányadó, de nagyjából mégis alkalmas e kiadványok jellegének érzékeltetésére.

Terjedelem (lap)

	1—20	21—100	101—200	200 fölött	Összesen
1929	59	42	9	7	117
1931	17	39	6	7	69
1934	25	24	16	7	72
1935	18	30	5	8	61
1939	20	46	6	5	77

Terjedelmi okokból nem vállalkozhatunk e kategóriák tematikai elemzésére, de nincs is szükség reá, mert a vizsgált jelenséget ugyanazzal az összeredménnyel mutatja be a korszak alább vizsgált három reprezentatív sorozata: a romániai magyar tudományosságot legmagasabb szinten összefogó *Erdélyi Tudományos Füzetek*, a *Magyar Nép Könyvtára* és a brassói *Hasznos Könyvtár*.

A romániai magyar tudományosság — s így a tudományos könyvkiadás is — a század első évtizedeiben az egész erdélyi szellemi életre jellemző vidékiesség állapotában volt. „A szorosabban szakszerű bűvárlatoknak — írta az első évek tudományos életét összegezõ tanulmányában Csúry Bálint — még a háború előtt sem volt Erdélyben organikum.”¹¹ Az 1926-ban merleget készítő György Lajos viszont már biztató eredményeket mutathat fel¹² nemcsak a később is népszerű irodalomtörténet, nyelvtudomány, történettudomány, néprajz, művészettörténet, hanem a közigazdaságtan, a szociológia, az orvostudomány, a geológia, a mezőgazdaságtudomány területén is. Ezek közül a tudományos területek közül a két világháború közötti évtizedek során mindinkább háttérbe szorulnak a szervezett és intézményes kutatást követelő tudományágak, s így megfigyelhető bizonyos egypoldalúság is, egészében véve azonban az Erdélyi Múzeum Egyesület támogatásával és a Minerva RT. kiadásában megjelenő *Erdélyi Tudományos Füzetek* nem lebecsülendő eredményeiről adhatunk számot.

Az *Erdélyi Tudományos Füzetek* 1926—1945 között jelent meg, előbb György Lajos, majd Szabó T. Attila szerkesztésében. A tematikai elemzésünkhöz felhasznált 1926—1940 között megjelent 122 füzet a következőképpen csoportosítható: irodalomtörténet 28, bibliográfiai életrajz 19, művészettörténet 14, történelem 13, művelődéstörténet 9, nyelvtudomány 9, filozófia 5, egyháztörténet 4, zenetörténet 3, jog 3, néprajz 3, szociológia 3, geológia 2, folklór 2. Az összes kiadványok között az abszolút többséget tehát a történeti jellegű tudományok mondhatják maguké-

nak (a 122-ből ide sorolható 90 füzet); a filozófia, jog és szociológia összesen 11 címet tesz ki, míg a reáltudományoknak mindössze 2 cím jut. Nyoma sincs már itt annak a viszonylagos bőséggel jelentkező reáltudományos irodalomnak, amely az 1919—1925 közötti időszakból György Lajos még leltárba foglalhatott (közgazdaságtan, mezőgazdaságtan, matematika, kémia, orvostudomány stb.). E tudományágakból néhány cím, amint majd meglátjuk, népszerűsítő szinten bukkan fel a következő sorozatokban. A Füzetekben közölt tanulmányok nagyobb része — az erdélyi magyar tudományosság akkori beállítottságának megfelelően — sajnos megreked a pozitivisták faktológiáinál. Van azonban néhány kiemelkedő kivétel is: Tavasz Sándor néhány elméleti és kisebbségfilozófiai írása, Jancsó Elemér nyelv- és szociológiai fejtegetése, Balogh Jolán, Bíró József egy-egy művészettörténeti tanulmánya s György Lajos összehasonlító irodalomtörténeti dolgozatai.

Erdemes kiemelniünk, hogy a sorozat szerkesztői román szerzők megszólaltatására is kísérletet tettek (a második füzet a nevés történész, Vasile Párvan *A dákok Trójában* című írása volt), ezenkívül a szerzők elég gyakran foglalkoznak román irodalmi vagy román—magyar kapcsolattörténeti témákkal (Gyárfás Elemér, Kántor Lajos, Kristóf György, Rajka László).

Az kétségtelen, hogy a két háború közötti romániai magyar tudományos könyvkiadás távolról sem tudta átfogni és tudományos szakmunkákban közvetíteni mindazokat a problémákat, amelyek a modern kor emberét is foglalkoztatták. Nem szabad azonban megfeledkezünk arról, hogy a helyzet, amelyben a romániai magyar tudósok — Csúry Bálint megállapítása szerint — „önmaga mecénásának” kellett lennie, bizonyos tudományágak művelését eleve lehetetlenné tette, s igazat kell adnunk Szabó T. Attilának abban, hogy ezeket az eredményeket „nem lehet megmosolyogni még akkor sem, ha a tudományos munka nem járt mindig a kor legmagasabb színvonalán, ha néha ócskák, divatja-múltak voltak azok a fegyverek, amelyekkel harcolt és tökéletlenebbek az eredmények...”¹³

A tudományos irodalom elsődlegesen humán-tájékozódása és történeti beágyazottsága lényegesen kevésbé érződött a tudománynépszerűsítés és a tömegművelés feladatát magukra vállaló kiadványsorozatokban. Persze — a sorozatokat patronáló intézmények, társadalmi szervezetek beállítottsága függvényeként — jól érezhető a világnézeti elkülönülés, amely nyilvánvalóan megkülönbözteti a népies-konzervatív, a haladó-népi és a munkásművelődési törekvéseket tükröző kezdeményezéseket. Epp e három különböző felfogás érzékeltetésére kínálnak bizonyítóanyagot a Minerva RT. kiadásában megjelenő *Magyar Nép Könyvtára*, a brassói ÁGISZ által kezdeményezett *Hasznos Könyvtár* és a sorozatokká nem szerveződött, de jelenlévő *munkásművelődési füzetek*.

A Magyar Párt és az egyházak támogatását élvező, Gyallay Domokos szerkesztette *Magyar Nép* című falusi lap népszerű sorozata 1924-ben indult, s több mint félszáz kötetével egy intézményesen támogatott népkönyvtári mozgalom szellemi bázisaként mutatkozott. A mozgalom célja: hasznos és szórakoztató olvasmánnyal látni el a falut.¹⁴ A *Magyar Nép Könyvtára* ennek a célkitűzésnek megfelelően egyrészt szépirodalmat, másrészt a paraszti élettel kapcsolatos gyakorlati tárgyú füzeteket tartalmazott. Az irodalmi művek kiválasztásában — a szerkesztő ízlésének megfelelően — elsősorban a századforduló népnemzeti epigonirodalmára épített (egy kis Jókai-antológia és Benedek Elek meséi mellett Sebesi Samu, Lampérth Géza, Jakab Ödön, s a kiegészítésül ajánlott művek jegyzékében Jósika, Petőfi és Arany mellett Gyallay Domokos, Dónáth László, Dózsa Endre); a gyakorlati tárgyú füzetek azonban — egy „kiszgazdakoncepciót” tükrözve ugyan — felkarolták a mezőgazdaság, gyümölcsstermesztés és állattenyésztés nem egy ágát, sok esetben jónévi erdélyi szakemberek tollából (Balogh Ernő, Szász Ferenc, Cs. Lázár László stb.).

Mind irodalmi anyagában, mind gyakorlati irányú füzeiteiben más koncepciót tükröz a Kacsó Sándor kezdeményezte *Hasznos Könyvtár*, ez a Brassó központtal működő ÁGISZ szövetkezet kiadásában 1936—40 között megjelent sorozat. Irodalmi olvasmányként ajánlott székely népmesék, Petelei-novellák, Mikos-levelek mellett a sorozat népszerű életrajzokat is magába foglalt (Petőfi, Rákóczi Ferenc, Kölcsey), s munkatársainak sorában Tamási Áron, Paál Árpád, Bíró Sándor, Halász Gyula nevével találkozunk. A sorozat súlypontja azonban inkább a közhasznú füzetekre esett, s a kapitalista gazdasági rendben egyre nehezebb helyzetben lévő kisparaszti gazdaságoknak kívánt segítséget nyújtani. A sorozat első füzete (Bodor Kálmán: *A háromholdas kiszgazdának is meg kell élnie*) programadó is lehetett volna, s a továbbiakban a mezőgazdasági ismeretekhez a közművelődés, az egészségügy témái is társultak ismert tudománynépszerűsítő szerzők tollából (Bakk Elek, Halász Zoltán, Szilády Zoltán, Schmidt Béla, Gál Vilmos, Jancsó Béla, Kakassy Endre). A *Hasznos Könyvtár* szerkesztési koncepciójában ugyanaz a felfogás tükröződött,

amely az ÁGISZ szövetkezetet is létrehozta, s amely előzőleg Kacsó Sándor és társai népi érdekeket képviselő publicisztikájában kapott hangot a *Brassói Lapokban*: a romániai magyar parasztság gazdasági megerősítése a népi kezdeményezések felkarolásának, a szövetkezeti mozgalomnak az útján.

A munkásművelődés és a munkásmozgalom problémái — akárcsak az irodalomban — a tudományművelési kiadványtípusokban sem juthattak folyamatos vagy legalábbis összefüggő megjelenéshez. Az illegális vagy fedőszerveket felhasználó próbálkozásoknak minduntalan útjába állt a velük szemben különösen szigorú cenzúra és a sziguranca. Szórványosan mégis találunk a két világháború közötti időszakban kísérleteket, részben egyszeri, de a 30-as évek vége felé szervezett formában is. A korábbiak közé számítható a *Munkás Újság könyvosztályának* néhány kiadványa (Demeter János gazdaságpolitikai, Salamon László — Salló Tamás — publicisztikai írásaival, Pietro Nenni egy kis füzetével 1930—31-ből), ide sorolható a *Korunk* kiadásában megjelent néhány füzet (1935—37-ből) s a vele szoros kapcsolatban lévő *Új Transilvania* kötetei (a *Metamorphosis Transilvaniae* címen tulajdonképpen Gaál Gábor szerkesztésében megjelent gyűjteményes publicisztikai kötet ennek a sorozatnak a legfontosabb kiadványa, 1937-ben), a Gábor István szerkesztette *Mai modern könyvtár* (Roberto Esteban *Égő Spanyolország* című könyvével, 1937-ben). S végül a már említett *Munkás Athenaeum*, amely egyetlen év alatt (1939-ben) Nagy István novellásfüzetén kívül Józsa Béla *Petőfi és az 1848—49-es szabadságharc* című tanulmányát, Jordáky Lajosnak a nagy francia forradalomról és a mai Spanyolországról szóló írásait, s egy, a munkás gyermekvédelemmel foglalkozó füzetet (Iancu Axente: *Gyermekvédelem a munkások között*) adott ki.

Külön kell megemlékeznünk a romániai magyar tudományos könyvkiadás egyedülálló kezdeményezéséről, az *Erdélyi Ritkaságok* sorozatról. A sorozat kiadására a Minerva vállalkozott, szerkesztője Jancsó Elemér. Itt váltak újra hozzáférhetővé — 1939 és 1945 között, összesen 18 kötetben — Bod Péter, Bölöni Farkas Sándor, Benkő József, Hermányi Dienes József, Wesselényi Miklós elfelejtett művei, Péterfi Károly esztétikája, Oroszhegyi Józsa romániai útinaplója, Kazinczy Ferenc erdélyi levelei, az erdélyi színészet és zenei élet kezdeteire vonatkozó érdekes naplók, emlékezések (Káli Nagy Lázár, Ruzitska György irásai stb.).

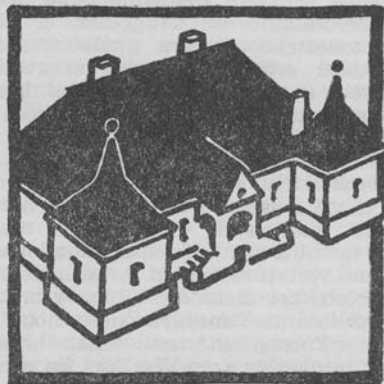
A művelődési és tudománynépszerűsítési könyvkiadás képét mennyiségileg természetesen nagyban kiegészíti a különböző kisebbségi intézmények, társadalmi szervezetek gondozásában hosszabb-rövidebb ideig megjelenő füzetsorozatok anyaga. Ezeknek részben propagandisztikus céljaik is voltak (mint például a Hangya Szövetkezet által kiadott *Szövetkezeti Könyvtárnak*), vagy egyik-másik szervezet összefogására irányultak (mint az Erdélyi Gazdasági Egyesület kiadásában megjelenő *Erdélyi Gazda Könyvtára* kötetei). Ezek mellett hasznos szerepük volt az egyházak különböző népművelési és hitbuzgalmi kiadványsorozatai (a *Katolikus Világ Könyvei*, az *Unitárius Füzetek*, az *Erdélyi Katolikus Népszövetség Falufüzetei*, a református *Ifjú Erdély* kiadványsorozata, az *Erdélyi Iskola Népművelési Füzetei*) közé iktatott közhasznú kiadványoknak, amelyek a maguk szabta kereteken túlmutató népművelői szerepet töltöttek be. Ebből a szempontból talán elég hivatkoznunk egyetlen példára, az Ifjú Erdély kiadásában megjelent és összesen hét kiadást megért népdalfüzetre, *A mi dalainkra*, amelynek 1938—1942 között több tízezres példányszáma egy egész nemzedéket nevelt Bartók és Kodály szellemében az igazi magyar népdal ismeretére és szeretetére.

Felmérésünk nyilván csak vázlatos, s a részletkérdések egész sorára vonatkozó részlettanulmányok híján, bizonyos vonatkozásaiban csak problémafelvető lehet. Nem térhettünk ki a könyvkiadás olyan alapvető vonatkozásaira, mint a könyvkiadás és az olvasó viszonya (a különböző társadalmi rétegek esetében az említett vállalkozások, kezdeményezések visszhangja), a könyvkiadás anyagi vonatkozásai (a nyomdai költségek, a szerző anyagi haszna vagy ráfizetése, a könyvek példányszáma¹⁵), a könyvnek az olvasó felé közvetítés szempontjából döntő fontosságú könyvkereskedelem kérdése, a könyvkiadást — egészében vagy bizonyos vonatkozásaiban — gátló rendelkezések (cenzúra, kauciótörvény stb.). A nyitva maradt vagy hézagosan megoldott problémák esetleg új erőket mozgósítanak hazai művelődéstörténetünk e fontos, de egyelőre teljesen elhanyagolt területének felkutatására.

JEGYZETEK

1. György Lajos: *A romániai könyv- és könyomdák statisztikája*. Erdélyi Irodalmi Szemle, 1926. III. 87.
2. György Lajos: *Az erdélyi magyarság szellemi élete*. Bp., 1926. 6.

3. Monoki István: *A magyar könyvtermelés Romániában 1919—1940. években I. Könyvek és nyomtatványok.* Kézirat az OSZK-ban. I. (1. 7—8. és IV. táblázat). — Monoki mintegy 810 művel egészíti ki a romániai magyar könyvkiadásról korábban kiadott évenkénti bibliográfiákat (György Lajos az 1919—1925, Ferenczi Miklós az 1926—1932, Valentiny Antal az 1933—1939 közötti években megjelent önálló művek bibliográfiáit jelentette meg az *Erdélyi Tudományos Füzetekben*). Az 1940. január—augusztus között megjelent önálló műveket Monoki István dolgozta be id. művébe. Az 1941—1944-es évek romániai magyar könyvkiadásának adatait Vita Zsigmond gyűjtötte össze. Ebből azonban csak az 1940—1942-es évek anyaga jelent meg. (*Erd. Tud. Füzet.* 154., 178.)
4. *I.m.* 5—6.
5. Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma.* Kvár, 1942. 69.
6. *I.m.* 73.
7. A Helikon 1930-as hivatalos kiadványából idézi Ligeti *i.m.* 92.
8. Vö. Gaál Gábor: *Az Erdélyi Szépművés Céh tíz éve.* Korunk, 1935. 216—218. — Szemlér Ferenc: *Jelszó és mítosz.* Erdélyi Helikon, 1937. — Ligeti Ernő *i.m.* 162—167. — Tabéry Géza: *Két kor küszöbén.* Buk., 1970. 301—313.
9. Tabéry Géza *i.m.* 311.
10. Vö. Kozma Dezső: *Az Erdélyi Enciklopédia könyvkiadói vállalkozás munkásságának történetéből.* Studia Universitatis Babeş—Bolyai. Series Philologia. 1963. 127—130.
11. Csűry Bálint: *Az erdélyi magyar tudományos élet.* Erdélyi Almanach, 1925. 227.
12. György Lajos: *Az erdélyi magyarság szellemi élete.* Bp., 1926. 41—55.
13. Szabó T. Attila: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története és feladatai.* Kvár, 1942. 52.
14. Vö. *Erdélyi Magyar Évkönyv.* Szerkesztik Sulyok István és Fritz László. 1918—1929. I. évf. Kvár, 1930. 194—195.
15. Az akkori romániai magyar könyvkiadás példányszámait illetően csak az első fél évtizedre utaló adataink vannak (György Lajos: *Az erdélyi magyarság szellemi élete*, 11.). Szerinte 1921—24 között a Minerva RT. 225 címe összesen 604 320 példányban jelent meg. A könyvtárak 1930-as állapotról és 1918 utáni változásairól Sulyok István és Fritz László *Erdélyi Magyar Évkönyvének* adataira támaszkodhatunk (160—216.). — Vö. még: *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig.* Összeállította Kovács Máté. Bp., 1970. 369—373., amely igen gazdag tematikus bibliográfiát tartalmaz.

Debreczeni László építészeti grafikái